

راهکارهای انتقادی در تألیف کتب آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی در ایران

رضوان حسن‌زاده^۱

استادیار گروه زبان و ادبیات روسی و اسلاوی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی
تهران، ایران

یکی از اجزای بسیار مهم در آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی کتاب آموزشی مناسب است که پاسخ‌گوی همه‌جانبه و جامع نیازهای زبان‌آموزان باشد. پژوهش‌ها و مطالعات در حوزه آموزش زبان نشان می‌دهند که یکی از نقاط قوت در تألیف کتاب‌های آموزشی زبان روسی به عنوان زبان خارجی تطابق ساختار آموزشی به کار رفته در آن‌ها با فرهنگ و جهان‌بینی زبان‌آموزان کشوری است که زبان روسی را فرا می‌گیرند. بحث بومی‌سازی آموزش زبان روسی به زبان‌آموزان ایرانی در حال حاضر یکی از مهم‌ترین مسایل مطرح در محافل دانشگاهی رشته زبان و ادبیات روسی کشورمان است. مقاله حاضر به بررسی بومی‌سازی کتاب‌های آموزشی زبان روسی در ایران می‌پردازد و در حقیقت هدف از آن «نقد پیش از نقد» است. به عبارت دیگر، مقاله حاضر قبل از آن که نقدی بر آثار چاپ شده در حوزه آموزش زبان روسی در کشورمان باشد، در حقیقت برای مؤلفان آینده راهکارهای انتقادی را در تألیف کتب آموزشی زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی ارائه می‌کند، باشد که از این طریق بر تعالی و ارتقای سطح علمی کتاب‌های آموزشی زبان روسی افزوده شود و نتایج حاصل از این مقاله برای متخصصان حوزه آموزش زبان روسی و علاقه‌مندان به زبان‌های خارجی مفید واقع شود.

واژه‌های کلیدی: زبان روسی به عنوان زبان خارجی، بومی‌سازی زبان آموزشی روسی، کتب آموزشی، راهکارهای انتقادی، تطبیق فرهنگی و زبان-شناختی.

^۱ re_hassanzadeh@sbu.ac.ir

مقدمه

منابع و کتاب‌های آموزشی جزء لاینفک و بسیار مهمی در فرایند آموزش زبان‌های خارجی به شمار می‌روند. علیرغم این‌که در کشورمان تاکنون منابع و کتب آموزشی متعدد و موفقی در زمینه آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی چاپ شده‌اند، اما هنوز خلاء تألیف و تدوین نسل جدیدی از کتب آموزشی زبان روسی بر پایه شیوه‌ها و نظریه‌های نوین آموزشی و زبان‌شناختی در حوزه زبان روسی به عنوان زبان خارجی احساس می‌شود و به همین دلیل امروزه در محافل مختلف دانشگاهی رشته زبان و ادبیات روسی بیش از گذشته احساس نیاز می‌شود که به رعایت نظریه‌ها، اصول و مبانی نوین روش‌های تدریس زبان روسی به عنوان زبان خارجی در تألیف کتب و منابع آموزشی اهمیت بیش‌تر و عمیق‌تری داده شود و با لحاظ کردن روش‌های نوین آموزش مبتنی بر مؤلفه‌های فرهنگ‌شناسی، روان‌شناسی و زبان‌شناسی در آموزش زبان روسی به دانشجویان ایرانی موجبات ارتقای سطح علمی، اثرگذاری بیش‌تر و مفید بودن آثار علمی فراهم شود. از طرفی روز به روز بر اهمیت آموزش زبان روسی در کشورمان با توجه به رشد فزاینده روابط دوجانبه کشورمان با روسیه فدراتیو در عرصه مناسبات سیاسی، تجاری، فرهنگی، صنعتی، علمی و غیره افزوده می‌شود. بدون شک تحقق موفقیت در هر کدام از این عرصه‌ها در روابط دو کشور از طریق آموزش زبان‌های این دو کشور و تربیت متخصصان در حوزه زبان فارسی و روسی میسر می‌شود. سالانه مراکز آموزش عالی کشورمان پذیرای دانشجویان ایرانی زیادی هستند که برای فراگیری زبان روسی وارد این عرصه می‌شوند و از طرفی دیگر دانشجویان زیادی نیز برای ادامه تحصیل غالباً در مقطع تحصیلات تکمیلی راهی کشور روسیه می‌شوند و در آن‌جا دوره‌های مقدماتی آموزش زبان روسی را می‌گذرانند تا بتوانند در کلاس‌های تخصصی خود که عمدتاً به زبان روسی ارائه می‌شوند، شرکت نمایند. از طرفی هنوز اولین و مهم‌ترین ابزار آموزشی در فراگیری زبان روسی، کتاب آموزشی مناسب است که باید با ویژگی‌های روش‌های نوین تدریس و نظریات زبان‌شناختی آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی کاملاً مطابقت داشته باشد. یک کتاب آموزشی خوب و مناسب ویژگی‌هایی دارد که در مقاله پیش‌رو با دید انتقادی به مطالعه مهم‌ترین این ویژگی‌ها که در ساختار هر کتاب تألیفی در حوزه آموزش زبان روسی در کشورمان باید لحاظ شوند پرداخته می‌شود و نویسنده آن به نقد یک کتاب و منبع مشخصی که در کشورمان در حوزه آموزش زبان روسی به چاپ رسیده است، نمی‌پردازد بلکه راهکارهای انتقادی جامعی را برای تمام منابع آموزشی چه کتاب‌هایی که در زمینه آموزش زبان روسی تاکنون در کشورمان چاپ شده‌اند و چه کتاب‌هایی که در آینده تألیف و منتشر خواهند شد ارائه می‌کند؛ در حقیقت در این مقاله به موضوع «نقد پیش از نقد» پرداخته می‌شود یعنی نقد ساختاری کتب آموزشی‌ای مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد که قرار است در آینده در کشورمان به چاپ برسند.

بحث و بررسی

آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی همواره از مقوله‌های بسیار مهم و پیچیده بوده‌است که توجه زبان‌شناسان بسیاری را از گذشته تاکنون به خود جلب کرده‌است. در این حوزه نظریه‌های زبان‌شناختی، روش‌های تدریس زبان‌های خارجی و بحث‌های روان‌شناختی زیادی از سوی متخصصان

این امر ارائه شده است. ل.و. شِربا (Щерба, 1974: 7) یکی از زبان‌شناسانی است که نظریه‌های راهگشای زیادی را در حوزه آموزش زبان‌های خارجی به زبان‌آموزان خارجی به خصوص آموزش زبان روسی ارائه کرده‌است. به عقیده شِربا در ماهیت شیوه‌های آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی دو ویژگی مهم نهفته است: اول این که «مهم‌ترین مسئله در شیوه‌های آموزش زبان مشخص کردن هدف از آموزش و روش‌های رسیدن به این هدف است» (همان: ۸). از طرف دیگر به عقیده وی، روش‌های آموزش زبان به عنوان زبان خارجی قبل از این که بعد نظری داشته‌باشند، باید کاملاً کاربردی باشند تا بتوانند مؤثر واقع شوند و به عنوان متممی کاربردی عملاً در خدمت علم زبان‌شناسی همگانی باشند (همان: ۱۲). وی موفقیت در آموزش زبان به زبان‌آموزان خارجی را تنها از طریق ارتباط تنگاتنگ دو علم زبان‌شناسی و روش‌شناسی تدریس می‌داند و یکی را مکمل دیگری معرفی می‌کند.

ل.آ. نوویکوف از زبان‌شناسان روسی دیگر در این حوزه معتقد است که آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی روش‌های توصیف زبان‌شناختی خاصی را می‌طلبد که با آن زبان‌شناسی که برای افرادی که زبان روسی به عنوان زبان مادری‌شان است، بسیار متفاوت است (Новиков, 2000: 710). وی تفاوت زیادی را بین دستور زبان روسی برای اهل زبان آن و همین دستور برای زبان‌آموزان خارجی قائل است. به عقیده وی مسایل زبان‌شناسی و دستور زبان روسی که برای خود روس‌ها نوشته می‌شود (که به این زبان تسلط کافی دارند) در فرایند آموزش این زبان برای زبان‌آموزان خارجی به هیچ‌وجه نمی‌تواند مفید و مؤثر باشد. به نظر او محتوای منابع و کتب آموزشی زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی باید شامل مؤلفه‌هایی چون: تصفیه و خالص‌سازی زبان روسی از ترکیبات و عناصر زبان‌شناختی و زبانی روسی که زبان‌آموز خارجی نسبت به آن‌ها کاملاً بیگانه است؛ کاربردی بودن محتوای منبع آموزشی به گونه‌ای که زبان‌آموز خارجی آن‌ها را بتواند در سریع‌ترین زمان ممکن فراگیرد؛ کاربردی و متداول بودن محتوای منبع آموزشی؛ در نظر گرفتن بعد فرهنگی و روانشناختی زبان‌آموزان و ویژگی‌های زبان مادری آن‌ها و ... باشد. (همان: ۷۱۲) نوویکوف معتقد است که کتاب آموزشی می‌تواند موفق باشد و زبان‌آموز را در فراگیری زبان روسی به صورت کاربردی یاری نماید که همه این مؤلفه‌های یاد شده را داشته باشد. سؤال اصلی که در اینجا پیش می‌آید آن است که آیا می‌توان برای تمام زبان‌آموزان خارجی کشورهای مختلف یک روش آموزش زبان را در نظر گرفت و آن را در ساختار کتب آموزشی آن‌ها گنجانده و مطالعه و بررسی منابع متعدد آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی حاکی از آن است که این تفکر که برای تمام زبان‌آموزان خارجی، یک زبان روسی واحدی وجود دارد، کاملاً اشتباه است؛ زبان‌شناسان در بحث‌های آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی عقیده دارند که به تعداد زبان-آموزان خارجی که به زبان‌های مادری خودشان تسلط دارند، زبان‌های آموزشی روسی مختلفی موجود است. به عبارت دیگر خصوصیات زبانی، فرهنگی و روانشناختی زبان‌آموزان خارجی که زبان روسی را فرا می‌گیرند تعیین‌کننده اصلی نوع روشی هستند که در کتب آموزشی زبان روسی به عنوان زبان خارجی از آن‌ها به بهره گرفته می‌شود. بنابراین در اواخر حکومت شوروی سابق که تألیف کتب آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی (با هدف اشاعه فرهنگی، علمی و سیاسی از طریق زبان روسی) به اوج

خود رسیده بود با نوعی از کتاب‌های آموزشی مواجه می‌شویم که به عنوان مثال برای زبان‌آموزان آلمانی، فرانسوی، چینی، عرب، ترک و غیره تألیف شده بودند. از این‌رو در حوزه آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی می‌توان در حدود ۲۰ تا ۳۰ نوع زبان آموزشی روسی تعریف کرد که یکی از آنها بدون شک زبان «آموزشی روسی برای زبان‌آموزان ایرانی» است که ویژگی‌های مشترک زیادی با زبان‌های آموزشی روسی دیگر دارد با این تفاوت که این زبان برای فرهنگ و زبان ایرانی بومی‌سازی شده‌است. پس نتیجه می‌گیریم در فرآیند آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی در کشورمان ایران منبع و کتابی مفید به شمار می‌رود که لازم است ساختاری متناسب با معیارها و استانداردهایی که در بالا بدان اشاره شد، داشته باشد و به صورت خاص و بومی‌سازی‌شده‌ای به حل مشکلات خاص زبان‌آموزان ایرانی کمک کند، اما یک کتاب آموزشی مفید و جامع برای زبان‌آموزان ایرانی باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟

در پاسخ به این پرسش لازم است تمام ویژگی‌های زبانی کتاب‌های آموزشی زبان روسی به عنوان زبان خارجی را به دو دسته تقسیم کنیم: دسته اول شامل آن خصوصیات و ویژگی‌هایی است که همان‌گونه که در بالا هم به آن اشاره شده‌است برای تمام کتاب‌های آموزشی و درسی زبان روسی مشترک است. با این دیدگاه منابع و کتب آموزشی زبان روسی به عنوان زبان خارجی را می‌توان در چهار گروه زیر طبقه‌بندی کرد:

۱) کتاب‌های آموزشی با رویکرد عمدتاً زبان‌شناختی یا گرامری: در این‌گونه از

کتاب‌های آموزشی تمرکز اصلی بر روی موضوعات دستور زبان، اعم از صرف و نحو زبان روسی است. مطالب و تمرینات ارائه شده در این دسته از کتاب‌های آموزشی به گونه‌ای ارائه می‌شود که قدرت تحلیل دستور زبانی زبان‌آموزان از طریق تجزیه و تحلیل جملات زبان روسی تقویت شود. گاهی اوقات در این‌گونه از منابع آموزشی از زبان‌آموز خواسته می‌شود که جملات ارائه شده در تمرین مشخص را به زبان مادری خود و یا بالعکس ترجمه نماید.

۲) کتاب‌های آموزشی با رویکرد ایجاد و تقویت مهارت‌های چهارگانه زبانی: هدف از

تألیف این‌گونه از منابع آموزشی ایجاد تسلط کامل در مهارت‌های چهارگانه نوشتن، خواندن، درک مطلب و صحبت کردن زبان‌آموزان است. مطالب و تمرینات ارائه شده در این‌گونه از منابع درسی عمدتاً معطوف به ساختن جملات بر اساس الگوهای مشخص، استخراج و مشخص کردن جملات از یک متن و متمایز ساختن جملات از هم با توجه به معنا و مفهوم مشخصی که بیان می‌کنند، می‌باشد. محتوای این‌گونه از کتاب‌ها عمدتاً از دیالوگ‌ها و تمرین‌هایی (از قبیل توصیف کلامی یک تصویر و نوشتن جملات و انشاهای کوتاه در مورد آن) تشکیل می‌شوند که فاصله زیادی با استفاده کاربردی و زنده از زبان در موقعیت‌های گفتاری مختلف دارند.

۳) کتاب‌های آموزشی با رویکرد تقویت زبان با استفاده کاربردی از زبان در

موقعیت‌های گفتاری مختلف: هدف اصلی این دسته از کتاب‌های آموزشی به کار بستن تمام

دانسته‌های زبانی در موقعیت‌های گفتاری مختلف و استفاده زبان‌آموزان از زبان به اصطلاح زنده در اینگونه موقعیت‌هاست. (Azimov, Shchukin, 2009: 223) مطالب و تمرینات ارائه شده در این نوع کتاب‌ها عمدتاً ذهن زبان‌آموز را در مورد موضوع یا مسئله خاصی به چالش می‌کشد و او را در موقعیت گفتاری قرار می‌دهد تا زبان‌آموز با استفاده از تمام دانسته‌های زبانی که در سطوح قبل آن‌ها را کسب کرده‌است در شرایط آزادتری به بیان نظرات، افکار، اندیشه‌ها و احساسات خود در مورد یک موضوع مشخصی بپردازد. به نظر می‌رسد که این‌گونه کتاب‌های آموزشی با روش‌های نوین آموزش زبان‌های خارجی هم‌خوانی بیشتری داشته باشند.

۴) کتاب‌های آموزشی تلفیقی: این دسته از کتاب‌ها مجهز به کامل‌ترین مدل ساختار آموزشی زبان روسی می‌باشند که همان‌گونه که از نام‌شان پیداست تلفیق و ترکیبی از سه رویکرد یادشده در آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی هستند. این‌گونه از کتاب‌ها در آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی از آنجایی که ساختاری جامع‌تری دارند و تمام مؤلفه‌ها و رویکردهای یادشده را شامل می‌شوند بیش‌تر توصیه می‌شوند. (Kostomarov, Mitrofanova, 1990: 221) در کشورمان نیز متأسفانه کم‌تر چنین کتاب‌های آموزشی زبان روسی به چشم می‌خورد و هنوز خلأ تألیف این‌گونه کتاب‌ها در کشورمان به شدت احساس می‌شود، خصوصاً اگر مولفه بومی‌سازی زبان آموزشی روسی در این کتاب‌ها برای زبان‌آموزان ایرانی نیز محقق شود.

مطالعه و بررسی منابع آموزشی مختلف که در کشورمان تألیف شده‌اند، نشان می‌دهد که در ایران عمده کتاب‌های آموزشی تألیف شده در حوزه آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی غالباً زیر مجموعه دسته اول از کتاب‌های آموزشی قرار می‌گیرند. تعداد انگشت شماری را نیز می‌توان جزء دسته دوم قرار داد و تا به حال متأسفانه در دسته سوم و چهارم تألیفی نشده‌است. بنابراین برای کسانی که در پی تألیف کتاب آموزشی زبان روسی به عنوان زبان خارجی هستند لازم به ذکر است که اگر کتب تألیفی خود را به سوی دسته سوم و خصوصاً چهارم از منابع آموزشی سوق دهند، به مراتب بر ارزش علمی و کاربردی آثار علمی‌شان در حوزه آموزش زبان روسی افزوده می‌شود و خدمت بزرگ‌تری را به جامعه زبان‌آموزان و علاقه‌مندان به فراگیری زبان روسی در کشورمان خواهند کرد.

اما دسته دوم از ویژگی‌ها و خصوصیات آن‌ها که کتاب‌ها و منابع آموزشی زبان روسی در کشورمان باید عنایت ویژه و خاصی به آن‌ها داشته باشند ویژگی‌هایی است که از رویکرد بومی‌شدن زبان آموزشی روسی برای زبان‌آموزان ایرانی که در بالا نیز بدان اشاره شده‌است، نشأت می‌گیرد.

مسئله بومی‌سازی زبان آموزشی روسی به عنوان زبان خارجی از موضوعات بسیار مهم و پیچیده‌ای است که تاکنون توجه زبان‌شناسان و متخصصان روش‌شناسی آموزش زبان روسی به زبان‌آموزان خارجی را به خود جلب کرده است و آثار ارزشمند علمی زیادی نیز در این زمینه به چاپ رسیده‌است، اما در این فهرست نام دانشمندانی چون: م.ن. ویاتیوتنیف، ون. واگنر، ر.ل. آروچا ارناندیس، ا.یو. ساسنکا، ل.ب. تروشینا، و.گ. کاستوماروف، ا.د. میتروفانوف بیش از دیگران به چشم می‌خورد. (Bagavutdinova, 2015) مطالعات و پژوهش‌های این آثار ما را به نتایج ارزشمندی در حوزه

مبانی و اصول تألیف کتب آموزشی زبان روسی مبتنی بر رویکرد زبانشناختی و فرهنگ‌شناسی بومی شده سوق می‌دهد. بر همین اساس کتاب‌های آموزشی زیادی نیز با تکیه بر بومی‌سازی زبان آموزشی روسی برای زبان‌آموزان خارجی کشورهای چین، ویتنام، سنگال، مغولستان، آلمان، فرانسه، ایتالیا، چین، کوبا، مجارستان، و غیره تألیف شده‌است. حال پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که بومی‌سازی زبان آموزشی روسی برای زبان‌آموزان خارجی چه تعریفی دارد؟

تاریخچه این اصطلاح در علم روش‌شناسی آموزش زبان روسی به دهه ۶۰ قرن بیستم بر می‌گردد که برای اولین بار به عنوان روشی نوین در آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی مطرح شد که بر اساس آن «تمام اجزای نظام آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی باید با ویژگی‌ها و خصوصیات فرهنگی، ملی، شخصیتی و روان‌شناختی زبان‌آموزان کشورهای مختلف مطابقت نماید». (Бим, 1981: 47) یکی از ویژگی‌های بسیار مهم در این شیوه آموزش زبان «تألیف کتب آموزشی مبتنی بر مقایسه تطبیقی شباهت‌ها و تفاوت‌های زبان مورد آموزش و زبان مادری زبان‌آموزان خارجی است». (Азимов, Щукин, 2009: 229) این گونه کتاب‌های آموزشی به دو شکل تألیف می‌شوند: یا به صورت «کتاب‌هایی که برای یک کشور خاصی بومی‌سازی شده‌اند و خود به عنوان آثار علمی مستقل برای زبان‌آموزان فرهنگ و کشور خاصی ارائه می‌شوند؛ و یا کتاب‌های بومی‌شده‌ای که بر پایه کتاب‌های آموزش زبان روسی که به صورت مشترک برای تمام زبان‌آموزان خارجی تعریف می‌شوند تألیف می‌گردند». (Костомаров, Митрофанова, 1979: 68) بررسی کتاب‌های بومی‌شده آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی نشان می‌دهد که در این کتاب‌ها مواردی که در زیر بدان اشاره می‌شود رعایت شده‌است:

- به کار بردن نکات گرامری به زبان مادری زبان‌آموزان خصوصاً در سطوح مبتدی و مقایسه دستورهای زبان روسی و زبان مادری زبان‌آموزان خارجی در مورد یک مقوله زبانی مشخص که به عنوان مثال در جلد اول کتاب «گام‌های اول» برای زبان‌آموزان کوبایی (Эрнандес, Сосенко, 1984: 16) این مورد را می‌توان مشاهده کرد.

- به کار بردن اسامی خاص اشخاص و مناطق جغرافیایی کشور زبان‌آموزان خارجی، که این مورد را به خوبی می‌توان در کتاب آموزشی «رادوگا (رنگین کمان)» که برای زبان‌آموزان مغولستان (Вятютнев М.Н. и другие, 1985: 26)، و کتاب «پرایکتی (پروژه‌ها)» که برای زبان‌آموزان آلمانی تألیف شده‌اند مشاهده کرد.

- به کار بردن مفاهیم و موضوعاتی که خاص فرهنگ ملی و بومی کشور زبان‌آموزان است و فهم و درک‌شان برای آن‌ها ملموس‌تر باشد، به عنوان مثال در همان کتاب «رادوگا (رنگین کمان)» که در بالا به آن اشاره شده‌است با کلماتی چون «شتر»، «گلّه گوسفندان»، «بره» در متون آموزشی مواجه می‌شویم که خاص فرهنگ زبان‌آموزان مغولی است و برای آن‌ها این مفاهیم بسیار ملموس‌تر هستند و این امر به یادگیری زبان روسی کمک شایانی می‌کند و یا در متون کتاب «گام‌های اول» برای

زبان‌آموزان کوبایی به جای کلمات «خرس» و «روباه» که خاص فرهنگ روسیه هستند واژه‌هایی چون «تمساح»، «ذرت»، «طوطی» و «میمون» به کار رفته‌اند.

- آشنا کردن زبان‌آموزان خارجی با مهم‌ترین رویدادهای ملی، تاریخی و فرهنگی کشور خودشان از طریق زبان روسی قطعاً فرایند یادگیری زبان روسی را آسان‌تر کرده و میزان جذابیت آن را دو چندان می‌کند. به عنوان مثال این امر در کتاب «گام‌های اول» برای زبان‌آموزان کوبایی در متن‌هایی در قالب معرفی قهرمانان ملی کشور کوبا و فرهنگ آن‌ها کاملاً مشهود است و بدون شک به زبان‌آموزان خارجی کمک می‌کند که احساس جذابیت، رضایت‌مندی و علاقه‌مندی بیش‌تری نسبت به موضوعاتی که در کتاب‌های آموزشی زبان روسی آن‌ها گنجانده شده‌است، داشته باشند.

- استفاده از آثار ملی و ادبی خصوصاً آثار ادبی شفاهی، فولکلور و آثار مشاهیر ادبی کشور زبان‌آموزان خارجی به صورت ترجمه شده به زبان آموزشی روسی.

- استفاده کردن از متون آموزشی که حاوی مطالبی درباره تاریخچه و اشتراکات فرهنگی کشور روسیه و کشور زبان‌آموزان خارجی باشد و به روابط سازنده فرهنگی و تاریخی دو کشور و استحکام این روابط اشاره کند.

- به کار بردن تصاویر مرتبط با فرهنگ کشور زبان‌آموزان خارجی که هم راستا با هدف آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی باشند و سایر موارد ...

موارد یادشده مهم‌ترین ویژگی‌ها و معیارهای زبانی و فرهنگی مشترکی هستند که در تألیف کتب آموزشی زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی کشورهای مختلف حائز اهمیت هستند و به عنوان چارچوب‌های استاندارد تألیف اینگونه کتاب‌ها مورد توجه مؤلفان و حتی منتقدان این نوع منابع آموزشی قرار می‌گیرند، اما مسئله مهمی که در اینجا باید مورد بررسی قرار گیرد، این است که کتاب‌های بومی‌سازی شده کشورمان علاوه بر بعد فرهنگی در زمینه آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی چه ویژگی‌های زبانی‌ای باید داشته باشند که هر چه بیش‌تر به این استانداردها نزدیک شوند؟

بررسی تطبیقی بافت‌های زبان روسی و فارسی نشان می‌دهد که در تألیف کتب آموزشی زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی توجه به سه سطح زبانی یعنی آواشناسی، دستور زبان (اعم از صرف و نحو) و واژه‌شناسی اهمیت زیادی دارد (Шаكلةин, 2008: 101) به طوری که در تألیف این نوع کتاب‌ها مؤلفان باید توجه ویژه‌ای به این سه سطح داشته باشند و با تکیه بر تفاوت‌ها و شباهت‌های زبانی که میان زبان فارسی و روسی وجود دارد به ارائه مطالب آموزشی در کتاب‌هایشان بپردازند.

مطالعه نظام آوایی زبان روسی در مقایسه با زبان فارسی نشان می‌دهد که آواهای زبان روسی دو دسته هستند: یا به طور کامل برای زبان فارسی بیگانه هستند و در زبان فارسی وجود ندارند (مثل П که «تس» تلفظ می‌شود و БИ که در زبان فارسی نمود آوایی و حتی نوشتاری هم ندارد) و دسته دوم آواهایی هستند که در زبان فارسی تلفظ می‌شوند اما به واسطه این‌که باعث اختلاف معنایی در کلمات نمی‌شوند و در دستور زبان فارسی به عنوان یک مقوله مستقل مورد مطالعه و بررسی قرار نمی‌گیرند. زبان‌آموز ایرانی از وجودشان در زبان فارسی بی‌اطلاع است و بنابراین حس می‌کند که واجگاه مناسب

برای ادای این نوع آواها را ندارد (مانند بسیاری از صامت‌های نرم و سخت)؛ بنابراین در همان ابتدای آموزش برای زبان‌آموز ایرانی باید توضیح داده شود که «رعایت سختی و نرمی آواها در زبان روسی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است چرا که عدم رعایت آن موجب تغییر کلی مفهوم جمله‌ای می‌شود که زبان‌آموز آن را بیان می‌کند» (Борисова, Латышева, 2003: 35) به عنوان مثال کلمات روسی *шест* و *шесть* به معنای عدد «شش» و «نیزه» که نرمی و سختی صداها پایانی در آن‌ها معنای کاملاً متفاوتی به آن‌ها می‌بخشد. از طرف دیگر با ذکر مثال‌های متعدد می‌توان به زبان‌آموز ایرانی نمونه‌هایی را نشان داد که در زبان فارسی همان آواهای نرم و سخت نیز وجود دارد، اما چون موجب اختلاف معنایی نمی‌شود در دستور زبان فارسی به عنوان مقوله مجزای زبانی مورد بررسی قرار نمی‌گیرند ولی به هر حال این تلفظ‌ها وجود دارند؛ به عنوان مثال، تلفظ آوای «ش» نرم و سخت روسی (Ш-Ш) برای بسیاری از زبان‌آموزان ایرانی دشوار است. در حالی که با مقایسه تلفظ آوایی زبان فارسی می‌توان آوای مشابه را در واژه‌های فارسی جست‌وجو کرد. به عنوان مثال تلفظ آوای «ش» در کلمه «شیر» همان تلفظ «ش» نرم روسی است (Ш) و از طرفی تلفظ آوای «ش» در کلمه «شاهد» همان تلفظ «ش» سخت در زبان روسی (Ш) است. همین مثال را به صامت‌های دیگری نیز می‌توان تعمیم داد. به عنوان مثال در کلمه فارسی «تیر» آوای «ت» کاملاً نرم تلفظ می‌شود حال آن‌که همین آوا در کلمه «تار» کاملاً سخت است. مشکل دیگری که زبان‌آموزان ایرانی از همان ابتدا در تلفظ آواهای روسی دارند تلفظ هجاهایی مثل «НЯ» و «МЯ» است که در کلماتی چون ДЫНЯ (خریزه) و ВРЕМЯ (زمان) دیده می‌شوند که زبان‌آموز ایرانی این هجاها را همانند هجای МЬЯ و НЬЯ تلفظ می‌کند، یعنی شبیه تلفظ هجاهای «نیا» و «میا» در زبان فارسی. دلیل بروز این مشکل در زبان‌آموزان ایرانی آن است که در زبان فارسی اگر صامتی نرم هم تلفظ شود بعد از آن هیچ‌گاه مصوت «آ» یا فتحه قرار نمی‌گیرد و زبان‌آموز ایرانی سعی می‌کند هجایی را تولید کند که مشابه آن را در زبان مادری خود دارد و آن‌ها را مانند بخش‌های اول کلمات «نیاوران» و «میان‌دوآب» تلفظ می‌کند. در حالی که با مقایسه ویژگی‌های آوایی زبان فارسی و روسی می‌توان این نکات آوایی را در کتاب‌های آموزش زبان روسی برای ایرانیان متذکر شد. با عنایت به مطالب یادشده توصیه می‌شود که مؤلفان در بخش‌های آواشناختی کتاب‌های آموزشی زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی همین راهکارها را برای تمام موارد آموزشی بکار ببرند تا آموزش آواشناسی زبان روسی را در کتاب‌هایشان برای ایرانیان بومی‌سازی کنند.

از طرفی همین کار را نیز می‌توان درباره بخش‌های دستور زبان و گرامر زبان روسی انجام داد و با ذکر شباهت‌های دستوری نهان و پنهان این دو زبان در کتاب‌های آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی فرایند یادگیری و درک مطالب را به مراتب تسهیل بخشید. به عنوان مثال در بحث مقوله نمود فعل در زبان روسی پیشنهاد می‌شود که مؤلفان اشاره‌ای به ابزارهای بیان اصلی‌ترین مفاهیم نمود فعل (اعم از شروع عمل، تداوم انجام عمل، استمرار عمل، پایان عمل و به نتیجه رسیدن عمل) در زبان فارسی بکنند و برای زبان‌آموزان ایرانی تصریح نمایند که همه مفاهیم اصلی نمود فعل در زبان فارسی نیز بیان می‌شوند و نمود فعل در زبان فارسی نیز وجود دارد و فارسی‌زبانان در حین حرف زدن به زبان

فارسی برای بیان کردن مفاهیم نمود فعل باید اجزای واژگانی‌ای را (مانند «می-») به فعل اضافه کنند و آن را در زمان مورد نظر صرف کنند. همین کار را نیز یک روس‌زبان انجام می‌دهد با این تفاوت که او در بیان مفاهیم نمود فعل از همان اول دو مصدر که یکی نمود غیرکامل و دیگری نمود کامل است در اختیار دارد و یکی از آن‌ها را انتخاب و در زمان دستوری مناسب صرف می‌کند. پس اشاره به نمود افعال در زبان فارسی و مقایسه تطبیقی آن با زبان روسی می‌تواند به درک و فهم بیش‌تر زبان‌آموزان از این مقوله دستوری کمک شایانی کند. همین کار را نیز می‌توان در بحث‌های نحوی مانند متمم اسم ناهم‌هنگ در زبان روسی و ترکیبات اضافی (اسم-نقش نمای اضافه-اسم) در زبان فارسی انجام داد و با مقایسه اجمالی این دو موضوع در کتاب آموزشی ذهن زبان‌آموز را برای پذیرش این نکته دستوری در زبان روسی که چرا معادل ترکیب اضافی «قله دماوند» در زبان روسی «Вершина Дамаванд» می‌شود و نیازی به صرف کردن واژه «Дамаванд» در حالت دستوری اضافی (Р.П.) نیست آماده کرد. تجربه تدریس مقوله متمم‌های اسم ناهم‌هنگ در زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی نشان داده‌است که «پیدا کردن ابزار زبانی مناسب برای ترجمه ترکیبات اضافی زبان فارسی به زبان روسی برایشان با پیچیدگی‌های زیادی همراه است و طبقه‌بندی و توضیح اجمالی انواع ترکیبات اضافی زبان فارسی و روابط معنایی مختلفی که بین مضاف و مضاف‌الیه در آن‌ها وجود دارد و ارائه ابزارهای معادل برای هر کدام در زبان روسی بسیاری از این سختی‌ها را برای زبان‌آموزان ایرانی از بین می‌برد.» (حسن زاده ۲۰۱۵: ۱۱۷). پس توصیه می‌شود که در بخش‌های آموزش گرامر و دستور کتاب‌های آموزشی زبان روسی برای ایرانی‌ها مؤلفان همین راهکارهای تطبیقی و مقایسه‌ای دو زبان را بکار ببرند تا به نوعی آموزش دستور زبان روسی را در کتاب‌های‌شان برای ایرانیان بومی‌سازی نمایند.

در نهایت، بومی‌سازی سطح واژه‌شناسی زبان روسی در کتب آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی از موضوعات مهمی است که مؤلفان در آثارشان باید عنایت ویژه‌ای به آن داشته باشند. بدون شک این سطح از زبان ارتباط تنگاتنگی با فرهنگ و جهان‌بینی زبان‌آموزان ایرانی دارد. به عنوان مثال، در فرهنگ زبان‌آموز ایرانی پس از انجام کاری رسم بر این است که عبارت «خسته نباشید» برای شخص کننده کار استعمال شود، حال آن‌که برای زبان‌آموزان ایرانی این نکته باید ذکر گردد که روس‌ها معادلی برای بیان این مفهوم در همین موقعیت گفتاری ندارند و اساساً چنین مفهومی در فرهنگ کلامی خود ندارند، پس نیازی نیست که زبان‌آموز ایرانی این عبارت را تحت‌اللفظی ترجمه کند و در زبان روسی به کار ببرد. مثال‌های فراوان دیگری را از این دست تفاوت‌ها و حتی شباهت‌های بین دو زبان فارسی و روسی می‌توان یافت. پس شناساندن برخی تفاوت‌های گفتاری و کلامی که از برخی تفاوت‌ها در فرهنگ و جهان‌بینی روس‌ها و ایرانی‌ها نشأت می‌گیرد، امری بسیار مهم در تکمیل فرایند آموزش زبان به زبان‌آموزان ایرانی است. از طرفی بهتر است که متون آموزشی در این نوع کتاب‌ها از موضوعات و واژگانی بهره بگیرند که قرابت فرهنگی زیادی با فرهنگ ایرانی داشته‌باشد تا هم علاقه‌مندی‌شان نسبت به موضوعات بیش‌تر شده و هم واژگان و مفاهیم به کار رفته در کتاب برای‌شان ملموس‌تر باشند. به عنوان مثال در کنار معرفی فرهنگ روسیه می‌توان مشاهیر ملی خود، آثار باستانی، تاریخی و مذهبی کشورمان

را به زبان روسی ترجمه کرده و در کتاب‌ها از آن‌ها استفاده کرد. (Багавутдинова, 2015) پیشنهاد می‌شود که مؤلفان در تألیف کتب آموزش زبان روسی در ایران به این مهم توجه ویژه‌ای کنند و در قالب متن‌های آموزشی با موضوع تفاوت‌ها و شباهت‌های فرهنگی روس‌ها و ایرانی‌ها و نکته‌های آموزشی از این دست در تمرین‌های کتاب‌های خود بر ارتقای سطح علمی آثارشان بیفزایند.

نتیجه‌گیری

با طرح نظریات نوین در آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی کتاب‌های آموزشی این حوزه دستخوش تغییرات فراوانی شده‌اند، خصوصاً پس از مطرح شدن تفکر بومی‌سازی فرهنگی و زبانی یا به عبارتی تطبیق ویژگی‌های فرهنگی و زبانی زبان آموزشی روسی با زبان و فرهنگ کشور زبان‌آموز خارجی در دهه شصت قرن گذشته کتاب‌های آموزش زبان روسی برای زبان‌آموزان خارجی مختلفی پدید آمد که هر کدام علاوه بر ویژگی‌های مشترک زیادی که در هدف اصلی‌شان یعنی آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی داشتند تفاوت‌هایی نیز در نحوه و روش طرح مطالب آموزشی با یکدیگر داشتند. این کتاب‌های آموزشی همه یک هدف را دنبال می‌کردند و آن این بود که مهارت‌های چهارگانه زبان روسی را برای زبان‌آموزان خارجی یاد دهند تا آن‌ها بتوانند در موقعیت‌های گفتاری مختلف از آن‌ها به صورت کاربردی استفاده کنند. نتایج مطالعات و پژوهش‌های مقاله حاضر نشان می‌دهد که این‌گونه کتاب‌های آموزشی را عمدتاً می‌توان به چهار دسته تقسیم‌بندی کرد: کتاب‌های آموزشی با رویکرد عمدتاً زبانشناختی یا گرامری؛ کتاب‌های آموزشی با رویکرد ایجاد و تقویت مهارت‌های چهارگانه زبانی؛ کتاب‌های آموزشی با رویکرد تقویت زبان با استفاده کاربردی از زبان در موقعیت‌های گفتاری؛ و کتاب‌های آموزشی تلفیقی. آن‌چه که این کتاب‌ها را از هم متمایز می‌کند راه‌ها و روش‌های ارائه مطالب آموزشی در آن‌ها است که منطبق با ویژگی‌های فرهنگی و زبانی کشور خارجی تعریف می‌شوند. توصیه می‌شود که در کشور ما نیز مؤلفان بیش‌تر در پی تألیف کتاب‌های آموزشی تلفیقی با رویکرد بومی‌سازی مطالب آموزشی برای زبان‌آموزان کشور برآیند زیرا مطالعات و پژوهش‌های صورت گرفته از کتاب‌های تألیفی نشان داده‌است که در ایران هنوز هم خلاء بزرگی در تألیف کتاب‌های بومی‌سازی شده برای زبان‌آموزان ایرانی احساس می‌شود. اگر مؤلفان کتاب‌های آموزشی راهکارهای پیشنهادی مقاله حاضر را در آثارشان لحاظ کنند قطعاً فرایند فراگیری زبان روسی را برای زبان‌آموزان ایرانی تسهیل می‌بخشند و بر ارتقای علمی آثارشان می‌افزایند. بدون شک نزدیک کردن زبان آموزشی روسی برای زبان‌آموزان ایرانی فرایند یادگیری زبان را به مراتب تسهیل می‌بخشد و به درک و فهم مطالب آموزشی کتاب‌های آموزشی کمک شایانی می‌کند، چرا که تجربه تدریس زبان روسی برای زبان‌آموزان ایرانی نشان می‌دهد که مقایسه فرهنگی و زبانی دو زبان روسی و فارسی بسیاری از دشواری‌ها و پیچیدگی‌های فرایند آموزش زبان روسی را در حد زیادی می‌کاهد و این فرایند را برای زبان‌آموزان جذاب‌تر می‌کند.

منابع

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. (2009) *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. – М.: ИКАР.
2. Бим И.Л. (1981) *Ключевые проблемы теории учебника: структура и содержание*. – М.: Русский язык.
3. Борисова Е.Г., Латышева А.Н. (2003) *Лингвистические основы РКИ: Педагогическая грамматика русского языка: Учебное пособие для студентов и преподавателей*. – М: Флинта /Наука.
4. Вятютнев М.Н., Гадинжид С., Зулхүү Ш. (1985) *РАДУГА -1 : учебник русского языка для монгольской аудитории*. – М.: Русский язык.
5. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. (1979) *Методическая проблематика двуязычия. Русский языка за рубежом*. – М.: -№6. С.67-73.
6. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. (1990) *Теория русского языка как иностранного*. – М.: Русский язык.
7. Новиков Л.А. (2000) *Избранное*. – М.: РУДН.
8. Хасан-заде Р. (2015) *Изучение персидских изофетных конструкций (сущ.-сущ.) в сопоставлении с их эквивалентами в русском языке. Дисс.* – Т.: Тегеранский университет.
9. Шаклеин В.М. (2008) *Русская лингводидактика: история и современность: Учеб. пособие*. – М.: РУДН.
10. Щерба Л.В. (1974) *Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики*. М.: - Л.
11. Эрнандес, Сосенко (1984) *Первые шаги: Учебник русского языка для кубинских учащихся*. – М.: Русский язык за рубежом.
12. Багавутдинова А. (2015) *Особенности национально-ориентированных учебников по русскому языку как иностранному*. Электронный журнал: iyazyk.prosv.ru.

Critical Strategies in the Compilation of Russian Learning Books as a Foreign Language in Iran

Rezvan Hasanzadeh¹

Ph.D. Assistant Professor at the Department of Russian and Slavic Languages and Literature, Faculty of Literature and Humanities, ShahidBeheshti University, Iran.

One of the major components of teaching Russian as a foreign language is undoubtedly appropriate learning books that can comprehensively meet the needs of language learners. Studies on language pedagogy show that one of the advantages of Russian learning books as a foreign language is the adaptation of the employed educational structure therein to the culture and worldview of a country's language learners where Russian is taught. Localization of teaching Russian to Iranian language learners is currently one of the most important issues raised in academic circles of Russian Language and Literature in Iran. This paper attempted to investigate the localization of Russian learning books in Iran, aiming to "criticize before criticism." In other words, before being a criticism of the Russian learning books published in Iran, this paper provided future authors with critical strategies in the compilation of Russian learning books for Iranian language learners. It is hoped that this paper will enhance the scientific quality of Russian learning books and that its results will be useful to the specialists in the field of teaching Russian and those interested in foreign languages.

Keywords: Russian as a Foreign Language, Localization of Teaching Russian, Learning Books, Critical Strategies, Cultural and Linguistic Adaptation.

---

¹ E-mail: re_hassanzadeh@sbu.ac.ir